

Ohämmade ingivelser

fransk surrealism inledning
gunnar ekelöf sthlm spektrum

Det påstås på omslaget till föreliggande samling av surrealistiska föremål i ord och bild, att den franska surrealismen, »trots sitt stora inflytande på den moderna världslitteraturen nästan är okänd i Sverige». Detta påstående är mycket överdrivet. De flesta av de i häftet företrädade diktarna ha länge varit kända och kommenterade här i landet (Tristan Tzara åtminstone sen 1921, då han visserligen var dadaist); och gruppen som sådan har uppmärksamats alltifrån sitt framträdande. Däremot är det sant att skolan inte haft något större inflytande på svensk litteratur: den ende nämnvärde svenske surrealisterna är än så länge Gunnar Ekelöf, som gjort sig känd genom en samling programtrogen lyrik av icke ringa suggestiv kraft.

Det nu utkomna urvalet av franska surrealisterna är sammanställt av Tristan Tzara. Gunnar Ekelöf har sen tillfogat två diktprov av föregångarna Arthur Rimbaud och Isidore Ducasse (»greven av Lautréamont») och skrivit en orienterande inledning. Där framhålls, att surrealismen för konstens del vill dra konsekvenserna av psykoanalysens människokunskap, som å andra sidan är förutsättningen för »en upplyst kommunism» (här åsyftas tydligen att ta avstånd från den oupplysta kommunismen, d. v. s. den som härskar i Sovjetunionen och i Sverige litterärt företrädes av den ur surrealistisk synpunkt hopplöse Ture Nerman). Det gäller alltså »kamp mot moralens herravälde över livet och esteticismens överkonst». Överjagets tendens till idealbildning måste man frigöra sig från också i dess mest snärjande förklädnader som grammatik och logik. En diktare som Lautréamont kan tjäna som förebild därför att hos honom överjaget redan på förhand var lyckligen upplöst av sinnessjukdom. Konstnären har att, liksom patienten hos analytikern, låta sina associationer löpa i väg i tangentens riktning — varvid man kan räkna med att de ändå böja av på vägen och gruppera sig koncentriskt kring livets väsentlighet libido. Konstverket — eller rättare »föremålet» — skall uppenbara ett stycke av den »konkreta irrationaliteten» (termen står hos en fransk gruppledare, Salvador Dalí). Ekelöf sammanfattar programmet i tre punkter: samhället bör rätta sig efter människan, moralen efter drifterna, konsten efter den ohämmade ingivelsen — och icke tvärtom, som det antages vara i den nuvarande förvända livsordningen. Inledaren slutar med att i hotfull ton påpeka, att allt är mänskligt och ingenting i sig skönt eller fullt: »den som förnekar att allt är mänsk-

ligt ställer sig inte bara främmande för dem han kritiserar, utan i lika hög grad för sig själv».

Gunnar Ekelöf kan vara lugn på den punkten. Självklara satser brukar man inte förneka. De anses emellertid vara något onödiga. Till denna kategori hör också de tre stora programpunkterna. Samhället, moralen och konsten ha självfallet alltid rättat sig och komma alltid att rätta sig efter resp. människorna, drifterna och ingivelsen — oberoende av hur man sen tolkar den metafysiska innebörden av de tre sistnämnda fenomengrupperna. Nu är det emellertid så att det bor många människor på jorden, och att de äro tvungna att umgås inbördes; och varje människoliv innehåller en lång serie av impulser från än den ena och än den andra driften. Därav uppstår organisationsproblemet. Människorna måste ordna sig så att umgänge dem emellan blir möjligt — det blir, i en eller annan form, samhälle. Ingivelserna måste uttryckas så att de kunna uppfattas av andra än den som har dem — det blir, i en eller annan form, konst. Impulserna måste ordnas så att de bilda sammanhängande serier och inte slå ihjäl varandra — det blir, i en eller annan form, moral. Själva könsakten förutsätter meddelelse mellan två individer och en rad målmedvetet koordinerade handlingar. Meddelelsens och sammanhangets krav äro ofrånkomliga, om överhuvud ett människoliv skall bli av, en drift skall utlevas, en ingivelse översättas i uttrycksrörelser. Men de äro också krav i ordets fulla mening, absoluta kommandon, kategoriska imperativer: de ge alltså till resultat organisation, d. v. s. former, regler, delvisa hämningar; i deras följe kommer alltid något slags grammatik, något slags logik — och så vidare. En i möjligaste mån hämningsfri meddelelse mellan, i möjligaste mån sammanhängande människoliv är det ideala slutmålet som eftersträfvats och eftersträvas av alla, mer eller mindre felriktade, idealbildningar — inberäknat psykoanalysens och alla, mer eller mindre bristfälliga, organisationsformer — inberäknat kommunismens. Den absolut ohämmade enskilda människan, enskilda driften, enskilda ingivelsen, höra till de djur som inte finnas.

I själva verket består ju surrealismens konst inte heller av ohämmade ingivelser. När sådant påstås, föreligger självbedrägeri — hos den troskyldige svenske aposteln — eller mystifikation — hos de betydligt illfundigare parisiska profeterna. (Man bör nämligen inte glömma att hos de franska surrealisterna spelar in icke så litet av glad och fräck blådarighet: de skulle gärna räkna Falstaff Fakir, i hans sublima ögonblick, bland före-

gångsmännen.) Det är fråga om estetiskt program bland många andra; och poängen är, att enligt detta program ingivelsen får en ovanligt svår konstform att rätta sig efter. Surrealisten måste i varje ögonblick vara på sin vakt mot frestelsen att glida in i grammatikens, logikens och de vardagliga associationstypernas pljade banor; det är ett stort konststycke att konsekvent hålla tangentens riktning. Där för verkar också forngivningen aldrig ohämmad, fritt och löst flödande, utan ytterst avsiktlig, krampaktigt ansträngd; den suggestion som med dessa konstmedel bäst och säkrast framkallas, är ångest. Mot den medvetet ovanliga och utmanande formen skall svara ett medvetet ovanligt och utmanande innehåll, där för varje ord en vaneföreställning hos läsaren får ett nej i synen. Sexualiteten är den givna, rättare sagt den enda tillåtna, associationsfären, och inom den odlas egentligen bara sadismen; överhuvud löper surrealismens skala uteslutande genom aggressioner och perversjoner. Naturligtvis kan detta program ge utrymme åt flera olika slags konstnärskap — brinnande och blommande lyrik hos André Breton, kusligt sköna ragnarökdrömmar hos Tristan Tzara, utstuderat intellektuellt djävulskap hos Salvador Dalí, för att ta ett par bland de tillgängligaste. En motsvarande rikedom kan konstateras hos bildkonstnärerna — en stark och typisk effekt nås av Man Ray med hans (eller hennes, jag vet inte) anvisning till ett surrealistiskt föremål: »klipp ut ögat från ett fotografi av någon som varit älskad men inte längre syns, fäst ögat vid pendeln på en metronom och ställ in pendelvikten på önskat tempo, låt metronomen gå till tålamodets bristningsgräns, försök sedan med ett enda välriktat hammarslag krossa det hela.»

Emellertid synes all denna konst i hög grad vara en intern angelägenhet inom konstnärernas skrå. Naturligtvis har den ingenting att göra med samhällets eventuella omdaning och den eventuella förlossningen av en ny människotyp med rikare livsinnehåll och friare hållning. Surrealismens program är den rena esteticismens fulländning. Varje människa som av lust eller nödvång drives till att i någon mån belägra sitt liv med andra aktiviteter än erotiska estetik och estetiserande erotik, måste förbli en bonde inför den pa kaviar. Och det är också meningen med det hela.

Texterna i samlingen äro översatta av Gunnar Ekelöf, delvis i samarbete med fru Greta Knutsson-Tzara. Översättningsarbetet måste ha varit mycket svårt och är utmärkt väl gjort.

Ivar Harrie.